

NATUURBELEID

Keulartz in (k)A(da)verbode Een beperkte gevalstudie over natuur- beelden en natuurbeleid

Glenn Delière

De strijd om het behoud van de natuur is niet alleen een strijd tussen de natuur en andere functies in het landschap. Het is ook een interne strijd binnen het natuurbehoud zelf, waarin een veelheid aan opvattingen bestaat over hoe onze natuur er in de toekomst uit zou moeten zien. Dergelijke debatten leiden niet zelden tot verbitterde conflicten tussen verschillende betrokken partijen. Aan de hand van het werk van de Wageningse filosoof Jozef Keulartz willen we een analyse bieden van die interne natuurbehoudsstrijd. Om het treffende van Keulartz' analyse aan te tonen, maken we gebruik van een beperkte casestudy rond de herinrichting van de Averbodebossen.

1. Natuur in Vlaanderen?

Het natuurbehoud in Vlaanderen, en bij uitbreiding in het grootste gedeelte van de Europese unie, wordt geconfronteerd met een specifiek probleem: van wildernis, in de zin van door de mens ongerepte natuur, is er geen sprake meer. Elke vierkante centimeter van ons Vlaamse land is in het verleden wel eens voor kortere of langere tijd, op een meer of minder intensieve manier, bewerkt en aangerood door de mens. Binnen onze natuurgebieden spreken we dan ook niet van wildernis, maar van wat men in navolging van Victor Westhoff enigszins ongelukkig halfnatuur is gaan noemen: een natuur die mede bepaald is door menselijke bemiddeling¹.

Onze landschappen, biotopen en de ermee samenhangende biodiversiteit kwamen voor het grootste deel tot stand door de inwerking van traditionele landbouwpraktijken op de oorspronkelijke natuur. Vroeger was onze halfnatuur dus heel gewoon: het was een onbedoeld neveneffect van bepaalde landbouwpraktijken. Al onze beschermde natuurgebieden en landschappen, zoals heides, blauwgraslandjes, meersen, houtkanten, holle wegen, enzovoort kunnen alleen maar voortbestaan zolang die traditionele landbouwpraktijken hun invloed op het landschap laten gelden.

De traditionele landbouw is echter aan een ijtempo aan het verdwijnen. Vele praktijken die het oude boerenlandschap in stand hielden en die vroeger vanzelfsprekend waren, zoals het knotten van wilgen of het plaggen van heide, zijn stopgezet. Daarmee dreigt ook het traditionele boerenlandschap met haar natuurwaarden te verdwijnen. Het natuurbehoud in Vlaanderen en in grote delen van Europa, is een reactie op het verlies van die traditionele landschappen en hun natuurwaarden. Maar wanneer

dergelijke landschappen beschermd worden of delen ervan in reservaatgebied komen te liggen, rijst meteen de vraag wat we nu precies willen aanvangen met die reservaten en beschermde zones. Immers, juist omdat de natuur die we binnen die beschermde gebieden vinden geen wildernisnatuur meer is, maar tot stand kwam door menselijke bemiddeling, is het natuurbehoud in Vlaanderen geen kwestie van gewoon een reservaat afbakenen en dan de natuur haar gang laten gaan. Indien we dat wel zouden doen, dreigen we immers veel van de flora, fauna en landschapsstructuren te verliezen waarvoor we het gebied juist wilden beschermen. De menselijke bemiddeling van onze natuur zal dus voortgezet moeten worden, willen we onze natuurwaarden behouden. Maar hoe vangen we dat aan?

2. Drie verschillende opties

Natuurbehoud is door de boven geschetste problematiek niet alleen een strijd om meer ruimte voor natuur. Het is ook een strijd binnen het natuurbehoud zelf: wat voor soort natuur willen we eigenlijk in onze natuurgebieden? Jozef Keulartz (et al.) wijzen erop dat er grosso modo drie natuurbeelden naar voren geschoven worden als ideaaltypen voor de toekomstige inrichting van onze natuurgebiedenⁱⁱ: deze zijn respectievelijk de arcadische natuur, waar het oude boerenlandschap voorop staat, de nieuwe wildernisnatuur, die terug wil naar de periode van voor de landbouw, en als laatste de functionele natuur, die het natuurbehoud wil koppelen aan moderne vormen van landgebruik.

De arcadische visie op het natuurbehoud is ongetwijfeld de meest traditionele. Ze is erop gericht om de kenmerkende structuren en patronen van het traditionele boerenlandschap te behouden. Typische natuurbehoudspraktijken in deze context zijn het aanplanten en onderhouden van hagen en knotbomen, het aanleggen van veedrinkpoelen, jaarlijks maaien van hooilandjes, plaggen, begrazen en ontbossen van (voormalige) heidevelden, restaureren van bevoeiingsystemen en ga zo maar door. Het doel hierbij is om het landschap zoals zich dat voor de urbanisatie en industrialisatiegolven van het tweede deel van de negentiende en de twintigste eeuw voordeed, zo gaaf mogelijk te behouden. Een archetypisch voorbeeld van dit soort van natuurbehoud is bijvoorbeeld de Kalmthoutse heide, maar het leeuwendeel van de natuurgebieden in Vlaanderen wordt op deze manier beheerd.

Men kan er ook voor kiezen om terug te gaan naar een natuur zoals die er moet uitgezien hebben voor de mens zijn stempel op het landschap begon te drukken. Dat betekent echter niet dat de we natuurgebieden zomaar teruggegeven aan de natuur. De oude, menselijke beïnvloeding van de natuur heeft er immers voor gezorgd dat bepaalde natuurlijke processen, die broodnodig zijn voor het overleven van diverse soorten, afgeblokt of omgebogen werden. Alvorens een stuk land dus terug aan de wilde natuur gegeven kan worden, moet het eerst zorgvuldig ontwikkeld worden. Met dat ontwikkelen bedoelt men dat bepaalde natuurlijke processen via technische ingrepen moeten hersteld worden. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het doorsteken van dijken en het aanleggen van nevengeulen, zodat een rivier terug vrij kan overstromen. Het idee is dat na enkele laatste ingrepen de mens zich zo veel mogelijk terugtrekt uit deze nieuwe wildernisgebieden. Deze optie wordt in Vlaanderen niet vaak gekozen, maar is in Nederland veel populairder. Bekende gebieden zijn ongetwijfeld de Oostvaardersplassen in Flevoland en de Millingerwaard nabij Nijmegen. In Vlaanderen zijn het Grensmaasproject en in de toekomst de compensatiemaatregelen in verband met de uitdieping van de Schelde wellicht niet geheel onbekend.

Een derde optie is die van de functionele natuur. Deze visie op natuurbehoud ontkent dat aparte natuurgebieden nodig zouden zijn. De natuur heeft zich in Europa altijd in de marge van het menselijke gebruik ontwikkeld, dus waarom zou dat in de toekomst anders zijn? Bij deze vorm van natuurbehoud zoekt men naar manieren om natuurbehoud mee te koppelen aan hedendaagse gebruiksvormen van het landschap, om zo tot een multifunctioneel landschap te komen. Denk hierbij aan het ecologische bermbeheer op de ring rond Antwerpen of Brussel, maar bijvoorbeeld ook aan de belangrijke functie die open drinkwaterreservoirs kunnen hebben voor pleisterende trekvogels, de pogingen om binnen een intensieve landbouw toch plaats te laten voor bijvoorbeeld vriezenganzen of het harmonisch parkbeheer van parken en speelbossen.

3. Wanneer welke natuur?

Nu, een pragmatische geest zal geen graten zien in het feit dat er verschillende opties zijn om onze natuur te behouden. Een ruimtelijke spreiding lijkt zich op te dringen: we behouden oude boerennatuur waar de oude landschappelijke patronen vrij gaaf zijn overgeleverd; we ontwikkelen nieuwe wildernissen op plaatsen waar die oude boerennatuur voor een groot stuk verdwenen is; en we houden functionele natuur voor in de marges van onze hedendaagse geürbaniseerde landschappen. Case closed. Jammer genoeg zien we echter vaak dat juist deze drie verschillende natuurbehoudsstrategieën in conflict met elkaar komen vanaf het moment dat er een beslissing moet genomen worden over de inrichting van een bepaald gebied. Een aanhanger van de wildernisnatuur zal de oude boerennatuur bijvoorbeeld maar niets vinden: het is voor hem een te gedomesticeerde optie; hij wil het liever wild.

Keulartz wijst erop dat dergelijke conflicten vaak met een zekere venijnigheid worden uitgevochtenⁱⁱⁱ. De aanhangers van de oude boerennatuur beschuldigen de aanhangers van de functionele natuur vaak van louter instrumenteel denken, terwijl ze de aanhangers van de nieuwe wildernisnatuur verslijten voor cultuurbarbaren. De aanhangers van de wildernisnatuur en de functionele natuur beschuldigen de voorstanders van het oude boerenlandschap dan van het feit dat ze het landschap in een soort Bokrijk willen veranderen, terwijl de voorstanders van de functionele natuur de wensen van de wildernisadepten zien als een vorm van gevaarlijk ecologisch escapisme. De venijnigheid die vaak met dergelijke debatten gepaard gaat, wijst erop dat de debatten over de toekomst van onze natuurgebieden een grotere inzet hebben dan een pragmatische discussie over gewenst ruimtegebruik. Wat op het spel staat, is een discussie over de betekenis van het begrip natuur en dat begrip verwijst naar meer dan de invulling van een landschap.

4. K)A(da)verbode

Een actueel voorbeeld van een dergelijk conflict vinden we bij de vooropgestelde herinrichting van de Averbodebossen, die momenteel uitgevoerd wordt door het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) en Natuurpunt. De Averbodebossen bestaan, zoals de naam zelf al suggereert, voornamelijk uit bos, vaak monotone dennenaanplant en aanplant van Amerikaanse eik. Voor het gebied op grote schaal bebost werd, was het echter voor het grootste deel een nat heidegebied met talrijke vennen. Het gebied zelf werd sterk ontwaterd om de commerciële bosbouw mogelijk te maken. Voor de herinrichting van het gebied kozen Natuurpunt en het ANB ervoor om de oude

heidegebieden en de vennen deels te herstellen^{iv}. Hiervoor moet de begreppeling verwijderd worden en een deel van de bossen terug omgezet worden in heide. Ook de bossen met voor het grootste deel exoten en dennen worden omgevormd tot meer gevarieerde bossen met inlandse loofhoutsoorten.

Het oogpunt van deze grote omvorming is een meer gevarieerde en rijkere natuur te creëren. Door het heraanleggen van de vennen en heidevlakten wil men in de eerste plaats natuurlijk de typische heidesoorten aantrekken, die zwaar te lijden hebben gehad onder de massale ontginning van de heide in de laatste honderdvijftig jaar. De donkere en eenvormige dennenbossen zullen door kappingen lichter, meer gestructureerd en meer divers worden, waardoor er meer kansen geboden worden aan typische bosflora uit de kruid- en struiklaag, alsook aan meer diersoorten en inlandse loofbomen. Het lijkt bij dit alles duidelijk dat men bij de herinrichting van het gebied een arcadische natuurvorm vooropstelt: het plan is duidelijk geïnspireerd door het landschap zoals dat er voor de industriële revolutie moet hebben uitgezien. Het gebruik van historische kaarten als richtlijn bij de herinrichtingswerken is hiervan een duidelijke indicatie. Het is ook een landschap dat, en dan vooral de heide en vennen, voortdurend aandacht en sturing nodig heeft van mensen om zijn uitzicht en structuur te bewaren.

De soms grootschalige herinrichtingswerken, en de bomkap in het bijzonder, heeft recentelijk het ANB en Natuurpunt echter veel kritiek opgeleverd. Deze kritiek kwam voornamelijk uit de hoek van een aantal bezorgde buurtbewoners, die zich verenigden in de actiegroep met de naam de De Bosvrienden en, meer in het algemeen, van een groepering die zich *Salva Silvae* noemt. Hoewel we voor redenen waar we later nog op terug zullen komen een duidelijk onderscheid moeten maken tussen beide groeperingen, zijn de voornaamste argumenten die zij lijken aan te halen tegen de herinrichtingswerken, op te delen in drie groepen^v. In de eerste plaats worden er vragen gesteld rond het duurzaam bosbeheer met daaraan gekoppeld de nood aan bos als buffer tegen de klimaatsveranderingen. Een tweede groep vragen concentreert zich rond de toekomstige mogelijkheid tot medegebruik van het gebied. Ten derde stelt men vragen bij de zinvolheid van een terugkeer naar een bepaalde, blijkbaar erg arbitrair gekozen, historische toestand.

Salva Silvae hekelt vooral het feit dat de het ANB en Natuurpunt blijkbaar geen oog hebben voor een duurzaam bosbeheer. Onze economie slurpt immers nog steeds hout op dat vandaag vooral uit de tropen en Canada komt. In die landen neemt men het niet altijd even nauw met het duurzaam bosbeheer en worden aanzienlijke oppervlakten oerwoud kaalgekapt om aan onze honger naar hout te voldoen. Langs de andere kant lijkt hier in Vlaanderen bos steeds vaker te moeten wijken voor andere vormen van natuur, zoals in Averbode, waar dennenbomen moeten wijken voor heide. Dergelijke heidegebieden zullen in de toekomst natuurlijk maar weinig houtopbrengst leveren. *Salva Silvae* vraagt zich daarom af of de plannen van het ANB en Natuurpunt niet neerkomen op een soort van eigen-natuur-eerst^{vi} mentaliteit: langs de ene kant wil men hier wel een rijke en biodiverse natuur hebben, maar langs de andere kant worden rijke en biodiverse natuur in andere delen van de wereld voor onze honger naar hout vernietigd. Zou het daarom niet beter zijn om voor natuurtypes te gaan die een maximale houtopbrengst leveren en, in de marge daarvan, ook een bijdrage leveren aan de biodiversiteit? Bovendien, gegeven het feit dat een bos fungeert als een (tijdelijke) sink voor CO₂, is het dan wel verstandig om het bos te vervangen door een heidelandschap, dat veel minder in staat is om CO₂ uit de lucht te filteren en op te slaan?

De actiegroep De Bosvrienden wijst ook op deze problemen maar lijkt vooral het recreatief medegebruik op de voorgrond te stellen: het afschaffen van de jacht en de

visvangst in de projectgebieden, het ontoegankelijk maken van paden voor ruiters, mountainbikes en fietsers, het kappen van de als aangenaam wandelgebied ervaren dennenbossen, het instellen van speciale beschermingszones waaruit (zelfs zachte) recreanten geweerd worden, het verwijderen van de Amerikaanse eiken die zo mooi verkleuren in de herfst... Waar de Averbodebossen vroeger plaats boden aan verschillende recreatievormen, blijken de mogelijkheden in de toekomst fel beperkt te worden.

Beide actiegroepen stellen zich bovendien vragen bij de wens om naar een welbepaald historisch landschapsbeeld te willen terugkeren. Salva Silvae benadrukt daarbij vooral de willekeur van de gekozen datum: het mag dan al zo zijn dat er vroeger meer heide was, maar voor die heide er was, was er een bos en als men maar ver genoeg teruggaat, komt men op het punt waarop Averbode achtereenvolgens een poolwoestijn en een zeebodem was. Wat is er speciaal normatief aan de gekozen periode? De Bosvrienden vindt de terugkeer naar het verleden een onwijze poging om een continu evoluerend landschap te bevriezen in de tijd en vindt de pogingen van het ANB en Natuurpunt niet meer dan een verbokrijking van het gebied.

Men herkent in het discours van de beide actiegroepen tegen de herinrichting van de voormalige domeinen van de Merode de functionele visie op natuur. Onze Vlaamse natuur is een natuur die zich altijd heeft ontwikkeld in samenspel met menselijk gebruik. Dat was zo voor de heide die vroeger ooit rond Averbode lag en dat zal in de toekomst ook zo zijn wanneer het gebied gebruikt wordt voor de bosbouw en recreatie. Zij die het gebied terug willen brengen naar een of andere historische staat, verkiezen de romantische en escapistische leugen van Bokrijk boven de realiteit van het hedendaagse bestaan.

Het lijkt duidelijk dat hier een strijd gaande is tussen twee grondig verschillende visies op natuur. Het gaat hierbij om een strijd binnen het natuurbehoud zelf: geen van de actiegroepen verzet zich tegen het idee dat de Averbodebossen in de toekomst wel degelijk een natuurfunctie moeten blijven behouden. De vraag is echter hoe men het begrip natuur zelf moet invullen. Daarbij zijn de wederzijdse verwijten niet van de lucht. Zo wordt Natuurpunt en het ANB onder andere boomracisme en natuurvandalisme aangewreven, terwijl Natuurpunt tegenstanders verwijt dwaze slogantaal te hanteren^{vi}.

Voorbeelden van dergelijke conflicten zijn legio binnen het Vlaamse natuurbehoud. Men denkt maar aan de problemen rond de herinrichting in de Uitkerkse polder of de compensatiemaatregelen in de Scheldepolders. Jammer genoeg krijgen deze conflicten in Vlaanderen maar zelden de theoretische analyse die ze verdienen en blijven ze steken op het niveau van de verschillende belangengroepen, met als resultaat eindeloze loopgravenoorlogen waarbij de posities op voorhand gekend zijn en maar weinig veranderen gedurende de loop van de debatten^{vii}. In Nederland werden dergelijke conflicten wel van een poging tot theoretische duiding voorzien. Voornamelijk de Wageningse milieufilosof Jozef Keulartz waagde zich herhaaldelijk aan pogingen om het debat los te trekken. Laten we dus aan de hand van Keulartz' theorie met een hernieuwde bril naar dergelijke natuurconflicten kijken.

5. Strategische onderhandeling als enige mogelijke oplossing?

Een klassieke manier om met dergelijke conflicten om te gaan, is volgens Keulartz (et al.) de conflicten te reduceren tot belangenconflicten. Als we kijken naar wie het

meest actief is in het promoten van de visie van Salva Silvae en De Bosvrienden, dan zien we dat dit de Unie Vlaamse Bosbouw is^{viii}. Natuurlijk heeft deze unie als beroepsvereniging van Vlaamse bosbouwers een direct economisch belang bij het behoud van zo veel mogelijk productiebossen. Langs de andere kant kan men ook stellen dat een vereniging als Natuurpunt een zeker economisch belang heeft bij het verwerven en beheren van zoveel mogelijk natuurterreinen. Natuurpunt leeft immers voor een groot deel van subsidies, en deze subsidies krijgen ze deels voor het beheren, herinrichten en openstellen van natuurgebieden. Hoe meer natuurgebieden, hoe meer geld, hoe meer macht voor Natuurpunt, lijkt de redenering.

Wanneer men een dergelijk conflict opvat als een belangenconflict, bestaat de neiging om de discussiërende partners te gaan benaderen als stakeholders. De discussie zal daardoor gericht worden op het bereiken van een werkbaar compromis tussen de verschillende belangen doormiddel van trade-offs. Volgens Keulartz bestaat daarbij het gevaar dat de discussie verzandt in pure strategische onderhandelingen^{ix}. De discussianten zullen immers geneigd zijn zich op te stellen als harde onderhandelaars die het maximum willen behalen voor hun achterban. Om dat maximum te bereiken, worden dan vaak eerder machtsmiddelen dan argumenten ingezet. Daardoor ontstaat vaak een erg onbevredigende en bikkelharde discussie over de toekomstige bestemming van elke vierkante centimeter land. Het hele proces mondt dan in het beste geval uit in een voor beide partijen slechts gedeeltelijk bevredigende boedelscheiding, waarbij de grootte van het deel dat iedere partij krijgt afhankelijk is van de grootte en het efficiënte gebruik van de ter beschikking staande machtsmiddelen. Het spreekt daarbij voor zich dat groepen die niet over voldoende machtsmiddelen beschikken, niet gehoord kunnen worden in een dergelijke situatie. Zelfs wanneer er dus een win-win kan bereikt worden, dreigen die meningen en argumenten die onvoldoende ondersteund zijn door machtsmiddelen, ongehoord te blijven; wat natuurlijk tot frustratie en zelfs het boycotten of saboteren van de besloten plannen kan leiden.

Een bijkomend gevaar is volgens Keulartz dat een reductie van natuurbehoudsconflicten tot strategische onderhandeling het zelfbeeld en de identiteit van de discussianten kan schaden. Zien we bijvoorbeeld het verderzetten van een landbouwactiviteit in een bepaald gebied als een belang of als een waarde? Als we het zien als een belang, dan wordt het boeren louter gezien in functie van het inkomen dat gegenereerd wordt. In zo'n geval is het mogelijk om te onderhandelen over een stopzetting of verplaatsing van het boerenbedrijf, mits financiële compensatie, om zo tot een werkbaar compromis te komen. Wanneer we het benaderen als een waarde laten we echter zien dat er meer op het spel staat dan een inkomen alleen; we erkennen dan immers dat het bij het boeren ook gaat om een specifieke levensvorm. In zo'n geval kan men niet louter onderhandelen over compensaties en concessies zonder ook een deel van de eigen identiteit op te geven. Gebeurt dit wel, dan zal het gevoel van gebrek aan erkenning voor de specifieke identiteit niet zelden leiden tot verbitterde gesprekspartners.

Bovendien wijst Keulartz erop dat het reduceren van dergelijke discussies tot belangenconflicten kan leiden tot ondemocratische machtsvorming. De groepen die zich opwerpen als vertegenwoordigers van een bepaald belang, missen volgens Keulartz vaak de formele procedures die de representativiteit en het democratisch karakter van hun standpuntbepaling garanderen. Wie kan garanderen dat de mening van de vertegenwoordigers van Natuurpunt ook effectief gedeeld worden door al de leden waarop ze zich beroepen in een strategische discussie, en vice versa voor de boerenverenigingen en lokale drukkingsgroepen? Welke procedures garanderen dat zij effectief kunnen optreden als spreekbuis van (het deel van) de mensen waarop zij

zich beroepen om hun macht uit te oefenen?

6. Natuurbeelden als dragers van waarden

Indien men dergelijke problemen wil vermijden, moet men volgens Keulartz eerst en vooral komen tot de erkenning van de waardengeladenheid van de verschillende posities*. Dit begint bij het blootleggen van de *axiologische* structuur onder de verschillende natuurbeelden die besproken werden. Het gaat bij die natuurbeelden volgens Keulartz niet om vrijblijvende ideeën voor de toekomstige herinrichting van onze natuurgebieden. Elk natuurbeeld heeft immers een min of meer coherente axiologische infrastructuur die onze waarneming van de natuur op drie fundamentele manieren stuurt en structureert. Elk natuurbeeld geeft aan hoe we de natuur op drie fundamentele waardeschalen benaderen: ze hebben steeds een cognitieve, normatieve en expressieve component.

Op cognitief vlak geeft een natuurbeeld bijvoorbeeld aan welke entiteiten we tot de natuur rekenen en welke causale relaties we tussen die entiteiten accepteren. De aanhangers van de arcadische natuur leggen daarbij de meeste nadruk op die landschappen die het resultaat zijn van de wisselwerking tussen de wilde natuur en pre-industriële, agrarische praktijken. Bij de wildernisadepten staan de niet door de mens verstoorte ecologische en fysische processen op de voorgrond. Overstromingen, sedimentatie en predatie zijn echtere natuur dan hagen en knotbomen. De functionalisten zien dan weer primair de productieve krachten van de natuur: jonge, gezonde, gelijkjarige en rechte stammen in een bos zijn duidelijk meer natuur dan een ongelijkjarig bos met veel dood hout erin.

Het natuurbeeld reguleert ook onze normatieve houding ten opzichte van de natuur. Welke morele status kennen we toe aan mensen, dieren en planten, en hoe koppelen we dat aan onze interactie met de natuur? De wildernisadepten zullen daarbij meer ecocentrisch georiënteerd zijn, gecombineerd met een negatieve visie op de rol van de mens in de natuur. Keulartz noemt de *Land Ethic* van Aldo Leopold als een typevoorbeeld in deze context: "Iets is goed wanneer het over het algemeen de integriteit, stabiliteit en de schoonheid van de biotische gemeenschap behoudt". Het functionalistische beeld is hieraan compleet tegengesteld. De functionalisten zijn duidelijk antropocentrisch gericht, en de gebruikte ethiek heeft utilitaristische trekken. De natuur wordt opgevat als een groot reservoir dat op een verstandige manier beheerd moet worden. Keulartz typeert tenslotte de normatieve component van de arcadiërs als zwak antropocentrisch. De arcadiër gelooft in de mogelijkheid van een gelukt samengaan van mens en natuur en benadrukt de zorg voor historisch gegroeide vormen van interactie tussen mens en natuur.

De expressieve component van het natuurbeeld reguleert onze esthetische en emotionele verhouding ten opzichte van de natuur. De functionalisten blijken daarbij een hoge appreciatie te tonen voor harde, geometrische structuren en een grote structuurvariatie in combinatie met hedendaags menselijk gebruik, en hechten een hoge waarde aan het *er goed verzorgd uitzien*. De wildernisadepten hebben dan weer een duidelijk objectivistische esthetica: wat mooi is "behoudt de integriteit van de biotische gemeenschap". Hierdoor wordt er vooral nadruk gelegd op *authentieke* ecologische en geomorfologische processen in het landschap. De esthetische ervaring wordt daarbij niet geleid door de zintuigen, maar door het verstand: ecologisch inzicht in de natuur verhoogt onze esthetische appreciatie. Voor een wildernisadept kan een rood verkleurende Amerikaanse eik dus niet mooi zijn; hij vormt immers een verstoring en

bedreiging voor het authentieke ecosysteem. De arcadiër neemt een iets gematigdere positie in. Ook voor hem kan de kennis van de historische landschapsstructuren de emotionele geladenheid en esthetische appreciatie verhogen. In die zin heeft de arcadiër dus ook een objectivistische esthetiek. Maar daarnaast zal hij ook steeds benadrukken dat de esthetische appreciatie van landschappen uiteindelijk een kwestie van smaak is, en dus subjectieve elementen inbouwen in zijn esthetica.

7. Van strategische onderhandeling naar argumentatieve discussie

Omdat de natuurbeelden elk op een coherente manier een specifieke invulling geven aan de verschillende waardeschalen waarmee we het begrip *natuur* kunnen benaderen, vormen ze voor Keulartz drie volwaardige alternatieven. Bovendien zijn ze voor Keulartz alle drie een valabel antwoord op drie verschillende menselijke noden. Het functionele landschap ontstaat uit de nood aan veiligheid en zekerheid, de arcadische natuur is gericht op de nood aan vertrouwdheid en het wildernislandschap komt tegemoet aan de nood aan alteriteit en mysterie. Juist omdat de verschillende natuurbeelden uit diepgewortelde menselijke noden voortkomen, hebben ze volgens Keulartz alle drie een onbetwistbaar bestaansrecht. En hier loopt het vaak fout: omdat het in discussies gaat om fundamentele waardeconflicten, bestaat bij de discussiepartners de neiging om het bestaansrecht van de andere posities te ontkennen of als irrationeel te bestempelen, zoals duidelijk wordt wanneer *Salva Silvae* Natuurpunt beschuldigt van *natuurvandalisme*. De activiteiten van een vandaal moeten natuurlijk gewoon gestopt worden, zijn irrationeel en hebben geen plaats in de maatschappij.

De verschillende natuurbeelden kunnen best vergeleken worden met verschillende visies op het goede leven. Een compromis, laat staan een consensus, is bij dergelijke diepgewortelde waardeconflicten onmogelijk; een beleid van coëxistentie van de verschillende overtuigingen wel.

Keulartz wijst erop dat dit een min of meer logisch gevolg is van de onherleidbare pluraliteit aan waardegeladen natuurbeelden. De onherleidbare pluraliteit van de natuurbeelden maakt een rationele consensus tussen de verschillende discussianten onmogelijk. De discussanten kunnen zich immers nooit volledig losmaken van de waardegeladen context van het natuurbeeld vanwaaruit ze deelnemen aan de discussie, zonder tegelijk ook die waarden zelf volledig los te laten^{xi}. De verschillende natuurbeelden kunnen in die zin volgens Keulartz best vergeleken worden met verschillende visies op het goede leven. Een compromis, laat staan een consensus, is bij dergelijke diepgewortelde waardeconflicten onmogelijk.

In de plaats van aan te sturen op een compromis, moet men in dergelijke conflicten dan ook in de eerste plaats aansturen op een beleid van *coëxistentie* van de verschillende overtuigingen. Keulartz wijst erop dat het ideaal van een dergelijk *gelijk samenleven* een aantal voorwaarden stelt aan de attitudes van de verschillende discussianten. Eerst en vooral moeten ze aanvaarden dat ze allemaal strijden in dezelfde discussiearena. Dat betekent dat ze de positie van de tegenpartij niet bij voorbaat als onredelijk mogen bestempelen. Het erkennen van de redelijkheid van de positie van de tegenpartij impliceert een meer reflexieve houding tegenover de eigen positie, die de naïviteit van de eigen dogmatische overtuigingen doorbreekt. Hierdoor ontstaat een gevoeligheid voor de feilbaarheid van de eigen natuurconceptie en dus de mogelijkheid voor het aanvaarden van een *redelijke discensus*^{xii}. De erkenning van de feilbaarheid van de eigen natuurconceptie moet immers niet leiden tot het verlaten van die conceptie, maar

eerder het erkennen van bepaalde *blinde vlekken* in de eigen conceptie, die misschien aan het licht gebracht worden door de andere concepties.

Een dergelijke attitude van de verschillende gesprekspartners zal de vooronderstellingen van de eigen natuurconceptie in beweging zetten. Volgens Keulartz is het juist de mogelijkheid van zelftransformatie die de verschillende natuurbeelden duurzaam maakt: juist door de mogelijkheid om vanuit een specifieke natuurconceptie op nieuwe contexten te reageren, waarbij alternatieven geformuleerd en externe impulsen geïncorporeerd worden, slaagt een particuliere natuurconceptie erin zich te vernieuwen in tijd en ruimte zonder volledig aan zichzelf te verzaken^{xiii}. Een natuurconceptie, net zoals een visie op het goede leven, floreert volgens Keulartz immers niet door uitsluiting, maar juist door uitwisseling. Het komt er voor Keulartz dan ook op aan dat de verschillende discussanten bereidheid tonen om serieuze antwoorden te formuleren op eventuele tegenargumenten. Keulartz hoopt zo tot een meer *interactieve diversiteit* te komen in de plaats van een stellingenoorlog waarbij er teruggeplooid wordt op de eigen posities. Alleen zo ontstaat er een mogelijkheid voor nieuwe, creatieve oplossingen en *verrassende, nieuwe combinaties*.

Natuurlijk vooronderstelt de mogelijkheid van een dergelijke *interactieve pluraliteit*

Een natuurconceptie, net zoals een visie op het goede leven, floreert volgens Keulartz immers niet door uitsluiting, maar juist door uitwisseling.

een specifiek institutioneel kader. Hier is volgens Keulartz een rol weggelegd voor de overheid. In de plaats van bij dergelijke conflicten op zoek te gaan naar een *“oplossing”* in de vorm van een werkbaar compromis, moet de overheid het debat zelf institutionaliseren^{xiv}. Dit zou ook betekenen

dat het publieke debat minder via de middenveldorganisaties zou lopen, en de burger meer direct betrokken wordt bij de discussie en visievorming. De nadruk zou daarbij minder moeten liggen op het maken van besluiten op basis van compromissen, en meer op meningsvorming en het accepteren van meningsverschillen. Er is dus volgens Keulartz nood aan een kader waarbinnen het publiek debat min of meer permanent gevoerd kan worden, eerder dan meer onderhandelingen tussen de belangengroepen op de verschillende kabinetten.

Conclusie

Wanneer we terugkeren naar de Vlaamse natuurbehoudscontext, moeten we vaststellen dat Keulartz erin slaagt om een erg treffende analyse te maken van de huidige staat van het natuurbehoudsdebat. We zien inderdaad hoe het Vlaamse natuurbehoud sinds jaren vastzit in een loopgravenoorlog, en dat elk min of meer groot natuurbehoudsproject met tegenwerpingen te maken krijgt die steeds volgens hetzelfde stramien lijken te lopen. Volgens Keulartz' analyse is dit stramien hetgeen te verwachten valt van een neocorporatistisch gekleurd beleid dat zich voornamelijk concentreert op de belangenbehartiging via strategische onderhandelingen tussen middenveldorganisaties. Een oplossing zou zijn om te komen tot een breder en meer open, permanent publiek debat over de toekomstige inrichting en uitzicht van onze natuur.

Averbode kan hier weer dienen als een typisch voorbeeld van hoe het natuurbehoudsdebat, ondanks de goede wil van de partijen, in de gekende polemieken verzandt. Na de initiële protesten van buurtbewoners haalde Natuurpunt aan dat zij toch hun best gedaan hadden om de bevolking te informeren over de redenen van de herinrichtingswerken. Men was dan ook verbaasd over het protest. Het protest

kan volgens Keulartz' analyse echter geduid worden als een min of meer logisch gevolg van de manier waarop de plannen voor de herinrichting tot stand kwamen. Natuurpunt is immers aangesproken als belangenbehartiger van de natuur en voelt zich ook gelegitimeerd in dat mandaat. Wanneer zij de bevolking informeren over hun project, vooronderstellen zij dat zij staan voor wat er *qua natuur* met het gebied kan en zal gebeuren. De visies van anderen op het gebied kunnen daarbij in rekening gebracht worden, maar worden niet serieus genomen *qua evenwaardige, alternatieve visies* op de natuur. De particuliere waardegeladenheid van de eigen conceptie wordt niet in vraag gesteld en reflexief onderzocht. Wanneer er dus aan de verzuchtingen van anderen gehoor wordt gegeven, worden deze altijd gezien als toegevingen op de natuurfunctie die ofwel gecompenseerd moeten worden, ofwel restloos inpasbaar zijn in de eigen conceptie; voorzover ze niet al als een volledig uit te sluiten bedreiging moeten gezien worden. Het protest komt dus voort uit het gevoel niet serieus genomen te worden in de eigen conceptie van de natuur en uit het schijnbare gebrek om een zekere erkenning te krijgen voor deze visie in de publieke ruimte.

Eerder dan meer onderhandelingen tussen belangengroepen op de verschillende kabinetten, is er nood aan een kader waarbinnen burgers meer direct betrokken worden: een publiek debat dat min of meer permanent gevoerd kan worden.

Een dergelijk protest zou misschien vermeden kunnen worden wanneer Natuurpunt niet op voorhand zou gezien worden als de belangenbehartiger van de natuur; wanneer Natuurpunt van meet af aan zou deelnemen aan een brede publieke discussie over de toekomstige inrichting van het gebied, vanuit het besef dat het zelf een steeds partieel blinde, particuliere en sterk waardegeladen conceptie heeft op de natuur. Men zou zo ook tot een groter draagvlak kunnen komen voor lokale herinrichtingswerken, juist omdat de verschillende visies zo meer kans maken om in de publieke sfeer gehoord en erkend te worden; en niet in het minst omdat een dergelijke discussie inderdaad meer kans biedt op creatieve combinaties tussen verschillende visies, in de plaats van een vijandige boedelscheiding.

Dit alles geldt echter ook voor de andere partijen in de discussie. In het bijzonder moet daarbij gewezen worden op Keulartz' eis dat alle participanten de redelijkheid van de tegenstander erkennen, en de ander serieus nemen in zijn waarden en visies. In dit opzicht hebben De Bosvrienden nog veel werk aan de winkel. Waar de boodschap van *Salva Silvae* een duidelijke oproep tot debat bevat, lijkt De Bosvrienden eerder uit op het belachelijk maken van de tegenpartij. Wanneer men in publicaties om de haverklap met woorden als *pipo's*, *maften*, *maloten* en *groene Khmer's* naar de tegenpartij verwijst, lijkt men niet echt bereid om een *beschaafde strijd om de natuur* aan te gaan.

Men kan echter ook een aantal kritische bedenkingen plaatsen bij Keulartz' analyse. Op het politiek vlak kan men zich afvragen of Keulartz' oproep tot een verdere democratisering van het debat niet zal leiden tot een administratieve *melt-down*. Dreigt een proces van *volksconsultaties* niet te verzanden in eindeloze vergaderingen en consultatierondes die een effectieve besluitvorming verder onmogelijk zullen maken? Is het bovendien niet illusoir te denken dat er een proces van meningsvorming kan bestaan dat volledig onbeïnvloed is door de onderhandelingsmacht van de betrokken partijen? En indien dat zo is, is het dan niet belangrijker die (vaak impliciete) machtsaanspraken zichtbaar te maken in het publieke debat^{xv}?

Bovendien mag men de radicaliteit van Keulartz' oproep tot gematigdheid niet onderschatten. Keulartz' analyse dreigt immers de milieufilosofie te marginaliseren. De milieufilosof kan volgens Keulartz immers geen rol meer spelen bij de zoektocht

naar een normatief natuurconcept. Hij kan alleen als een scheidsrechter langs de kant blijven staan om de veelheid aan natuurconcepten te analyseren en om te waken over het feit dat niemand zich op een ongeoorloofde manier beroept op een dik, exclusief, normatief natuurconcept^{xvi}. Hoe kan men zich bovendien zonder ironie engageren voor een dik natuurconcept waarvan men tegelijk moet erkennen dat het *gedeeltelijk blind* is? Het lijkt erop dat concepten als *echtheid* en *authenticiteit* een blijvende rol spelen in onze intuïties en discussies rond de natuur, terwijl er juist voor die concepten maar weinig plaats is in Keulartz' analyse. Men kan zich daarbij afvragen of het niet eerder de taak is van de kritische milieufilosoof om te blijven zoeken naar een rijk normatief natuurconcept. Het inzicht in het problematische statuut van een dergelijk rijk natuurconcept heeft die zoektocht volgens ons geenszins overbodig gemaakt, maar juist des te meer uitdagend en noodzakelijk.

BIO

Glenn Delière is als Aspirant van het FWO verbonden aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte in Leuven. Zijn onderzoek gaat vooral uit naar een filosofische interpretatie van verschillende natuurbehoudspraktijken.

Noten

i Schroevers, P. (1999). *Menselijk bemiddelde natuur*, In: Kolen, J., Lemaire, T., (red.) *Landschap in Meervoud: perspectieven op het Nederlandse landschap in de 20ste/21ste eeuw*, Utrecht: Jan van Arkel, p.141-160

ii Zie, o.a. Keulartz, J. (2000). *Naar een 'beschaafde' strijd om de natuur*, In: Keulartz, J., (red.) *Rustig, ruiig en rationeel: filosofische debatten over de verhouding cultuur-natuur*, Baarn: Kasteel Groeneveld, p. 75-93

iii Keulartz, J., van der Windt, H., Swart, J. (2004). *Concepts of Nature as Communicative Devices. The Case of Dutch Nature Conservation*, In: *Environmental Values* 13 (2004): 81-99 Keulartz (2000), p.81 e.v.

iv Voor de herinrichtingsplannen, zie www.averbodebosenheide.be

v Voor de argumenten van Salva Silvae en De Bosvrienden, zie respectievelijk www.uvb.be/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=32 en www.boomracisme.dialectiek.net

vi Zie e-mail van Willy Ibens opgenomen op de website www.boomracisme.dialectiek.net van De Bosvrienden

vii Een uitzondering hierop vormt het werk van Dirk Bogaert

viii Zie hun site www.uvb.be

ix Keulartz, (2000), p.86 e.v.

x Keulartz et.al. (2004), 89 e.v.

xi Ibid., p.94-95

xii Keulartz, (2000), p.87

xiii Ibid., p.87-88

xiv Ibid., 92

xv We danken Jef Peeters voor dit kritisch commentaar

xvi Vergelijk de kritiek van Martin Drenthen op Keulartz in *Het zwijgen van de natuur*. In: *Filosofie en Praktijk*, 17 (1996) 4, p. 187-199